

KIRJA-ARVIO:

NÄKÖKULMIA RAJAT YLITTÄVÄÄN ELÄMÄÄN

Martikainen, Tuomas (toim.) 2006: Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla. Tietolipas 212. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 308 sivua.

Olga Davydova ja Pihla Siim

Tuomas Martikaisen toimittama artikkelikokoelma *Ylirajainen kulttuuri* on kesäkuussa 2003 perustetun Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seuran (ETMU) ensimmäinen julkaisu. Kolmestatoista artikkelista noin puolet on esitetty seuran vuonna 2004 järjestämällä ensimmäisillä ETMU-päivillä. Kokoelman kirjoittajat luovat katsauksen suomalaisesta näkökulmasta etnisyyteen ja ylirajaisiin elämänmuotoihin. Kaksi ensimmäistä artikkelia johdattelevat aihepiiriin. Tämän jälkeen kirja on jaettu kolmeen temaattiseen osioon: ylirajaiset suhteet, etnisyyden ja identiteetti sekä monikulttuurinen yhteiskunta. Pääpaino artikkeleissa on uusien etnisten ryhmien tarkastelussa, niin sanotuista perinteisistä vähemmistöistä käsitellään ainoastaan saamelaisia.

Kirjan johdantoartikkelissa Tuomas Martikainen, Teppo Sintonen ja Pirkko Pitkänen tarkastelevat ylirajaisia liikkuvuutta ja etnisiä vähemmistöjä. Kirjoittajat toteavat kirjan käsittelevän etnisyyden roolia Suomessa ja kulttuurin merkitystä maailmassa, jossa perinteiset valtioiden rajat rajoittavat aikaisempaa vähemmän ihmisten liikkumista sekä ajatusten ja muiden vaikutteiden leviämistä. Tämän ylikansallisen tai ylirajaisen tilan kuvaamiseksi on otettu käyttöön käsitteitä, joista tärkeimpiä ovat *transnationaalisuus* ja *diaspora*. Kirjoittajien mukaan *ylirajaisuus* ei ole suomen kielessä vielä täysin vakiintunut termi, mikä näkyy myös tässä kirjassa: käsitteitä *transnationaalisuus* ja *ylirajaisuus* käytetään vuorotellen ja rinnakkain. Ylirajaisuus on kuitenkin hyvä lisä suomalaiseen sanavarastoon.

Vesa Puuronen luo artikkelissaan katsauksen etnisyyden historiaan ja etnisten suhteiden tutkimukseen Suomessa. Puuronen erottaa tutkimuksesta kolme paradigmaa: positivistisen tai jälkipositivistisen paradigman, kriittisen realismin ja konstruktionismin. Tulevaisuudessa Puuronen pitää tärkeinä tutkimuskohteina muun muassa kansainvälisten säädösten vaikutuksia vähemmistöjen asemaan Suomessa ja suomalaisen etnisyyden historiaa. Puuronen mukaan tutkijoiden tulisi tehdä moniin paradigmoihin kuuluvaa tutkimusta, ja ennen kaikkea omista lähtökohdistaan tietoisina.

Keskustelua tutkijoiden itsereflektiosta kannattaa ehdottomasti jatkaa. On pohdittava myös sitä, kuka tutkii ja ketä. Tärkeää olisi mielestämme kiinnittää huomiota myös sukupuolisensitiiviseen näkökulmaan maahanmuuton ja etnisyyden tutkimuksessa. *Ylirajainen kulttuuri* osallistuu keskusteluun ajankohtaisista poliittisista kysymyksistä, kuten työperäisestä maahanmuutosta ja maahanmuuttajien osallisuudesta suomalaiseen yhteiskuntaan. Näitä teemoja olisimme toivoneet vedettävän laajemminkin yhteen. Kirjoittajat olisivat voineet hanakammin tarttua Puurosen peräänkuuluttamaan aktiiviseen rooliin yhteiskunnallisessa keskustelussa vastapainoksi hyvinvointiyhteiskuntaa alas ajaville tahoille.

SUHTEITA YLI RAJOJEN

Kirjan ylirajaisiin suhteisiin keskittyvän osion avaa Laura Huttunen, joka tarkastelee artikkelissaan bosnialaista diasporaa ja transnationaalia elettyä tilaa kiinnittäen erityisesti huomioita sosiaalisiin suhteisiin. Lähtökohtana on ajatus paikan ja rajojen merkityksen pohdinnasta tilanteessa, jossa kansallisvaltio on lakannut olemasta itsestään selvä ja luonnollinen tutkimuksen konteksti. Tämä asettaa haasteita myös kenttätyölle, koska tutkimuskenttääkään ei ole mielekästä ymmärtää konkreettisena paikkana vaan pikemminkin tutkittavien ihmisten kannalta merkittävistä suhteista muodostuvana sosiaalisena ja kulttuurisena tilana. Artikkelissa nousee esille sodan merkityksellisyys eräänlaisena avainkokemuksena, joka niin kerrottuna kuin vaietunakin vaikuttaa syvästi sosiaalisiin suhteisiin ja siihen, millaisiksi suhteet eri paikkoihin muodostuvat. Paluun toiveet liittyvät ajatukseen Bosniasta kotina, mutta kiinnittyminen sosiaaliseen ja kulttuuriseen yhteisöön on toisinaan ennen kaikkea kiinnittymistä muistettuun yhteisöön ja muistoon sotaa edeltäneestä ajasta.

Vaikka transnationaalisten perheiden jäsenet asuvat ainakin osan ajasta maantieteellisesti erillään, he pyrkivät silti huolehtimaan toistensa hyvinvoinnista. Hoivaaminen valtioiden rajojen yli ei ole kuitenkaan yksinkertaista, kuten Minna Zechner osoittaa Virosta Suomeen muuttaneiden naisten haastatteluihin perustuvassa artikkelissaan. Henkilökohtainen hoiva haastaa liikkuvuuden olemalla enimmäkseen paikkaan sidottua. Se vaatii sekä hoivan antajan että hoivan tarvitsijan läsnäoloa samassa paikassa ja samaan aikaan. Hoivaajat joutuvat etsimään omaa tietään eri maiden hoivan kulttuurien (väli)maastossa. Tekstistä voi lähinnä implisiittisesti lukea hoivan sukupuolisidonnaisuudesta, jota olisi ehkä voinut enemmänkin kirjoittaa auki.

Sukupuoleen ja sukupuolijärjestelmään liittyvät kysymykset ovat keskeisiä kansainvälisiä avioliittoja käsittelevissä artikkeleissa. Hierarkkisten suhteiden rakentumista sukupuolen ja etnisyyden risteytymisalueella tarkastellaan kirjassa liiton molempien osapuolten, ensin ulkomaalaisten puolisoitten ja sitten suomalaisten aviomiesten, näkökulmasta. Molempien artikkelien taustalla on käsitys kansainvälisestä avioliitosta ”lännen” ja ”idän” välisenä dialogina toiseudesta.

Eve Kyntäjän ja Anni Reuterin artikkelissa pohditaan kansainvälisen avioliiton stigmaa ja suomalaisten kanssa avioituneiden venäläisten ja virolaisten leimautumisen

ja syrjinnän kokemuksia: niiden paikkoja, tapoja ja vaikutuksia. Hannu Sirkkilä puolestaan analysoi thaimaalaisten kanssa avioituneiden suomalaismiesten haastatteluja. Sirkkilä taustoittaa tutkimustaan ajatuksella globaaleista sukupuolimarkkinoista, joilla työnjako ”ensimmäisen” ja ”toisen” maailman välillä vastaa patriarkaalista perheroolijakoa: hemmoteltava (länsimainen, mies) ja hoivaava (aasialainen, köyhä, nainen). Patriarkaalinen perhemalli luodaan miehen ja naisen selvän roolijaon ja huolenpidon vaihdon systeemin varaan. Kun parisuhteista tulee kaikille avoimia julkisia diskursseja suhteet jo valmiiksi leimaavine metatarinoineen, parisuhteiden lähtökohtainen epätasa-arvoisuus siirtyy myös globalisaation symboliselle tasolle. Tällöin keskustelulla voidaan tahtomattakin vahvistaa jälkikolonialistisia asenteita, valkoista hegemonista valtaa ja etnisten ryhmien hierarkiaa Suomessa.

NEUVOTTELUA ETNISYYDESTÄ JA IDENTITEETEISTÄ

Helena Miettisen artikkeli perustuu väitöskirjatyöhön, jossa hän tutki paluumuuttoon oikeutettujen entisen Neuvostoliiton suomalaisten identiteettejä narratiivisesta näkökulmasta. Runsaan haastattelu- ja tausta-aineiston pohjalta tekijä erittelee kerrotuista identiteeteistä kolme suomalaisuuden tasoa: koetun, pakotetun ja symbolisen. Suomessa perinteisiksi ajateltujen inkerinsuomalaisuuden tunnusmerkkien – suomalaisen syntyperän, luterilaisen uskonnon ja suomenkielisyyden – kirjoittaja toteaa olevan kontekstisidonnaisia ja vaihtelevan eri sukupolvilla. Artikkelissa inkerinsuomalaisuutta pyritään tarkastelemaan etnisenä kategoriana lähtö- ja kohdemaassa. Tarkoituksena on luoda laaja ja kokonaisvaltainen kuvaus ilmiöstä. Tämän voi nähdä artikkelin sekä vahvana että heikkona puolena. Lukija saattaa jäädä kaipaamaan artikkelissa nostettujen aiheiden ja tekijän lähtökohtien tarkempaa pohdiskelua.

Seuraavassa artikkelissa syvennytään somalialaisen ja suomalaisen nuoruuden kohtaamiseen somalialaisten tyttöjen haastatteluaineiston avulla. Heli Niemelä käsittelee somalialaisten tyttöjen arkea suomalaisnuorten vaikutuspiirissä siirtymäriitin käsitettä soveltaen. Tyttöjen aikuistumiseen ja nuoruusaikaan liitetään hyvin erilaisia kehitystehtäviä ja sisältöjä suomalaisessa ja somalialaisessa kulttuurissa. Artikkelin kertoo haastateltavien kriittisestä suhtautumisesta suomalaisten nuorten siirtymäriitteihin, ja aineisto avaa silmät näkemään myös suomalaisen nuorisokulttuurin pakottavia elementtejä. Tämä on mielenkiintoinen näkökulma kirjassa, jossa suomalaisuus ja suomalainen kulttuuri ovat muuten jääneet vähälle huomiolle.

Pigga Lauhamaa, Eeva-Liisa Rasmus ja Soila Judén-Tupakka pohtivat artikkelissaan saamelaiskasvatuksen haasteita Suomesta ja Norjasta kootun aineiston pohjalta. Kirjoittajat tarkastelevat *enkulturaation* ja *sozialisaation* suhdetta saamelaisen identiteetin muodostumisessa kasvatustieteen antropologisesta näkökulmasta. Sari Pietikäinen puolestaan lähestyy sujuvasti kirjoitetussa artikkelissaan Suomessa toimivia – yhtä aikaa paikallisia ja ylijäisiä – saamen- ja venäjänkielisiä tiedotusvälineitä voimaantumisen käsitettä käyttäen. Aineistona Pietikäisellä on omakielisessä mediassa työskentelevien toimittajien haastatteluja. Pietikäinen paikantaa ajatuksen voimauttavasta omasta me-

diasta näkemyksiin vallasta ja dialogisuudesta peilaten sitä myös kansalaisjournalismia koskevaan keskusteluun. Näkökulmat kohtaavat omakielisissä tiedotusvälineissä, sillä oma media on lähellä yhteisöään, sen tekemää ja sille tehtyä. Tärkeä osa sitä on ihmisten aktivoiminen osallistumaan ja lähtemään mukaan vuoropuheluun yhteisistä asioista.

MONIKANSALAISSUUS JA TYÖ

Useat valtiot ovat alkaneet suhtautua yhä positiivisemmin *monikansalaisuuteen*. Ongelmana on kuitenkin usein itsestään selvänä pidetty kytkös kansalaisuuden ja kansallisen identiteetin välillä, jota Jussi Ronkainen artikkelissaan kyseenalaistaa. Suomessa monikansalaisia on ollut toistaiseksi vähän ja suhtautuminen ilmiöön on pysynyt myönteisen välinpitämättömänä. Ronkainen tuo kuitenkin kiinnostavasti esille monikansalaisuuden todellisen heterogeenisyyden: suomalainen ja länsimainen kansalaisuus mielletään ongelmattomammaksi yhdistelmäksi kuin suomalainen ja ”itämainen”. Suomen kansalaisuutta haettaessa paremmassa asemassa ovat maahan muuttaneiden sijaan kansalaisuuden ulkosuomalaiset ”perijät”. Kansalaisuus määräytyy Suomessa edelleenkin ensisijaisena kuulumisena etnis-kulttuuriseen kansakuntaan eikä esimerkiksi maantieteelliseen yksikköön. Ronkainen esittääkin, että monimuotoistuvassa Suomessa pitäisi pystyä erottamaan kansalaisuus toimintana ja osallistumisena kansalaisuudesta etnisyytenä ja kulttuurisena kuulumisena.

Oman näkökulmansa maahanmuuttajien yhteiskunnallisen osallisuuden ja toimijuuden mahdollisuuksiin tuovat myös kaksi maahanmuuttajien työllisyyttä käsittelevää artikkelia. Elli Heikkilä ja Maria Pikkarainen tarkastelevat maahanmuuttajien työllisyystilannetta Suomessa kansainvälisen muuttoliikkeen teorioita hyödyntäen. Suomessa työmarkkinat ovat heidän mukaansa jakaantuneet primääri- ja sekundaarityömarkkinoihin. Edellisiin sijoittuvat korkeasti koulutetut länsimaalaiset, kun taas maahanmuuttajat eivät useinkaan pääse käyttämään inhimillistä potentiaaliaan täysimääräisesti edes sekundaarisilla työmarkkinoilla. Kirjan viimeisessä artikkelissa ulkomaalaisten sijoittumista työmarkkinoille tarkastellaan uudesta näkökulmasta, työnantajien haastattelu- ja kyselyaineiston valossa. Ulkomaalaistaustaisia työntekijöitä on suomalaisilla työpaikoilla vähän. Minna Söderqvistin tutkimus tähtää Suomen korkeakouluista valmistuneiden ulkomaalaistaustaisten ihmisten parempaan hyödyntämiseen työelämässä. Kirjoittajien mukaan Suomen olisi tärkeää paitsi pyrkiä hyödyntämään paremmin maassa olevien uussuomalaisten osaamista myös parantamaan houkuttelevuuttaan työntekomaana odotettavissa olevaa työvoimapulaa ennakoidakseen.

KÄSITTEITÄ LIIKKEESSÄ

Kokonaisuudessaan *Ylirajainen kulttuuri* on tuhti paketti ajankohtaisesta aiheesta, josta kulttuurintutkijatkin varmasti mielellään jatkavat keskustelua. Kirjoittajat ovat suurelta osin yhteiskunta- ja valtiotieteilijöitä, tosin esimerkiksi kasvatustieteellinenkin näkökul-

ma on edustettuna. Globaalin ja lokaalin suhde sekä ylijärjaisuus ovat haastavia aiheita, jotka ovat varmasti tulleet jäädäkseen myös etnisyyden tutkimuksen kentälle.

Johdantoluvut avaavat mukavasti sekä etnisten vähemmistöjen tutkimuksen kenttää Suomessa että aihepiirin käsitteitä, joita täytyy tutkimuskentän muuttuessa myös jatkuvasti uudistaa niiden tarkoituksenmukaisuutta miettien. Monikulttuurisuus jää käsitteenä hieman leijumaan ilmaan, eikä sitä kirjan kolmannen osan otsikosta huolimatta juurikaan käsitellä artikkeleissa. Olisimme toivoneet enemmän keskustelua myös *maahanmuuttaja*-käsitteen sävyistä, käyttökelpoisuudesta ja sen sisältämistä hierarkioista. Kirjan johdantoartikkelissa mainitaan, että länsimaista muuttaneet muodostavat vajaan kolmanneksen kaikista Suomeen muuttaneista. Tästä ryhmästä ei juurikaan puhuta julkisessa maahanmuuttajadiskurssissa – kuten ei tässäkään kirjassa. Maahanmuuttajat eivät ole yhtä massaa, vaan eri etnisten vähemmistöjen välillä ja myös ryhmien sisällä on hierarkisoitumista ja kilpailua tilasta ja resursseista. Myöskään ylijärjainen elämä ei ole samalla tavoin mahdollista kaikille. Se koetaan eri tavoin riippuen esimerkiksi siitä, onko se vapaaehtoista vai pakotettua.

FL Olga Davydova työskentelee Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksella ja on perinteentutkimuksen jatko-opiskelija Joensuun yliopistossa.

FM Pihla Siim on perinteentutkimuksen jatko-opiskelija Joensuun yliopistossa ja valtakunnallisen Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen tutkijakoulun tohtorikoulutettava.